

HET GPMI:

TE VEEL UITSLUITING, TE WEINIG BEGELEIDING

WIE ZIJN WIJ?

Het Belgisch Netwerk Armoedebestrijding (BAPN) heeft als doel het bestrijden van de structurele oorzaken van armoede en sociale uitsluiting over heel België. BAPN concentreert zich op het adviseren, ondersteunen en beïnvloeden van het federaal en Europees beleid en vertrekt hiervoor steeds vanuit de ervaringen van mensen die in armoede leven.

BAPN vertegenwoordigt op federaal en Europees niveau de vier regionale netwerken armoedebestrijding en hun aangesloten verenigingen waar armen het woord nemen. Het betreft de volgende netwerken:

- > het Netwerk tegen Armoede (NTA)
- > le Réseau Wallon de Lutte contre la Pauvreté (RWLP)
- > le Forum – Bruxelles contre les Inégalités (Le Forum)
- > het Brussels Platform Armoede (BPA)

BAPN maakt ook deel uit van het Europees Netwerk Armoedebestrijding (EAPN).

VOORWOORD

Guy Tordeur
Voorzitter BAPN

Met deze publicatie willen we een stem geven aan mensen die als begunstigde van het leefloon rechtstreeks te maken krijgen met het 'geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie' (GPMI). Het leefloon is het laatste vangnet in onze samenleving om mensen de kans te geven op een menswaardig bestaan. Het laatste vangnet, want ze hebben onvoldoende sociale rechten opgebouwd en kunnen nergens anders terecht. Een menswaardig bestaan, met die kanttekening dat het leefloon in België ondanks de plannen van de regering voor de op-trekking van de minima en de aanvullende verhogingen in het kader van de welvaartsvastheid nog steeds onder de Europese armoedegrens blijft liggen. Het aantal leefloners¹ blijft elk jaar stijgen. Daaruit blijkt dat de sociale zekerheid niet goed genoeg werkt: bepaalde kwetsbare groepen slagen er steeds moeilijker in om de nodige sociale rechten (werkloosheid, ziekte...) op te bouwen of er een beroep op te doen. De coronacrisis zorgde voor een toeloop van nieuwe groepen van mensen (kunstenaars, studenten, zelfstandigen, mensen in precaire jobs) die aankloppen bij het OCMW voor bijstand. Hopelijk kan het tij voor hen snel weer keren, maar we weten ook uit ervaring dat niet iedereen meteen mee surft op een heropflakking van de economie en het maatschappelijk leven.

1 <https://www.mi-is.be/nl/studies-publicaties-statistieken/overzicht-van-het-aantal-begunstigden-van-het-leefloon>

BAPN stelt een focus vast bij het huidige beleid op non take-up van rechten. Dat is een goede zaak, maar tegelijk zien we in dat verband tendensen die ons verontrusten. Door de toenemende voorwaardelijkheid van 'rechten', wordt het steeds moeilijker voor mensen om er toegang toe te krijgen. Dat geldt zelfs voor het laatste vangnet – het leefloon. De buitenproportionele vrees voor sociale fraude en het idee dat mensen op de bijstand in hun 'hangmat' blijven liggen, ingegeven door een negatief beeld van de doelgroep, leidt tot steeds meer voorwaarden en controle. En dat terwijl een studie van de POD Maatschappelijke Integratie aan- toont dat de cijfers van sociale fraude heel laag liggen². Als de toegang tot rechten en hulpverlening niet meer de prioriteit blijkt, is de slinger te ver doorgeslagen.

Het GPMI is het ultieme voorbeeld van hoe financiële steun aan de meest kwetsbaren in onze samenleving, steeds meer voorwaardelijk wordt. Mensen die recht hebben op (en dus nood hebben aan!) een leefloon, moeten, volgens de overheid, 'begeleid worden in hun socioprofessio- nele of sociale inschakeling'. Nu hebben mensen in armoede vaak geen bezwaar tegen begeleiding. Zij kunnen heus wel wat steun gebruiken en appreciëren in hun zoektocht naar werk, naar adequate huisvesting, naar een sociaal netwerk... Het probleem is dat, in de balans tussen begeleiding en voorwaardelijkheid van steun, het zwaartepunt steeds meer komt te liggen op voorwaarden en controle. Als gevolg daarvan ervaren mensen de begeleiding niet meer als ondersteunend, maar als controlerend. Die ervaring blokkeert hun vooruitgang.

2 <https://www.mi-is.be/nl/studies-publicaties-statistieken/eindrapport-sociale-fraude-bij-ocmws>

Als men oordeelt dat ze niet doen wat van hen verwacht wordt, dreigt immers een sanctie: vermindering of zelfs tijdelijke schorsing van het leefloon. Als ze door deze sanctie getroffen worden, vallen deze mensen volledig terug op... niets. Ze worden afgesneden van hun allerlaatste bron van inkomsten. Dit verhindert hen natuurlijk helemaal om bezig te zijn met een inschakelingstraject en helpt daarom op geen enkele manier. Bovendien is de dreiging van een sanctie niet irreëel, want er schort heel wat aan het systeem. Mensen weten vaak niet dat ze een contract tekenen en/of wat dat inhoudt, en de verhouding tussen de twee ondertekenende partijen (maatschappelijk werker en begunstigde) is er één van ongelijkheid en afhankelijkheid. Dit bezorgt deze toch al kwetsbare mensen bijzonder veel stress, en stress is nu net een factor die persoonlijke groei en integratie belemmert.

De POD Maatschappelijke Integratie kondigde in 2020 een evaluatie aan van het GPMI. Voor BAPN bood dit een opportuniteit om in de verenigingen van haar regionale netwerken ervaringen te verzamelen om te delen met een breder publiek. De netwerken armoedebestrijding vangen immers al lang verontrustende verhalen op over het GPMI. Voor ons is het bovendien essentieel dat begunstigden zelf gehoord en betrokken worden in het politieke en publieke debat. De mensen in armoede in onze regionale netwerken en lokale verenigingen zijn voor het brede publiek nog te vaak 'onzichtbaar'. Omwille van de impact van het GPMI op het leven van mensen in armoede vindt BAPN het belangrijk hun stem via dit rapport met het politieke en publieke veld te delen.

We vroegen de geïnterviewden niet enkel naar hun ervaringen met het GPMI, maar ook naar hun aanbevelingen voor een rechtvaardiger systeem. Daar klonk de roep om waardige inkomens, boven de EU-armoedegrens, en een sociale zekerheid die voldoende ondersteuning biedt aan mensen met een precair werknemersstatuur, die werken in kwets-

bare sectoren en zich bevinden aan de onderkant van de arbeidsmarkt. De bijstand via het OCMW moet een restcategorie blijven.

Daarnaast vragen begunstigden van het leefloon ook dat de focus terug gelegd wordt op toegang tot rechten en begeleiding, vertrekkend vanuit vertrouwen, met de persoon als actor – zonder sancties die tot uitsluiting leiden. Om eens een voorbeeld uit een andere sector te gebruiken: in 2018 kwam in het kader van de strijd tegen de sociale fraude een charter voor “wederzijds respect” tot stand tussen de werkgevers- en zelfstandigenorganisaties en de controlediensten, met de afspraak te vertrekken vanuit het vermoeden van goede trouw van de gecontroleerde ondernemer. Waarom kan zo’n positief uitgangspunt niet als het gaat om gerechtigden op bijstand?

We hopen daarom dat het niet blijft bij een onderzoek en de presentatie van de resultaten, maar dat er ook verandering uit volgt. En laat ons voor verandering gaan die de mensen in de meest kwetsbare maatschappelijke positie ten goede komt. Dat zijn we hen als samenleving verplicht. En de beste manier om tot oplossingen te komen die mensen in armoede vooruit helpen, is hen mee laten nadenken en zelf aanbevelingen laten formuleren. Laat deze publicatie daartoe het startpunt zijn, van waaruit we de dialoog verder zetten op het niveau van échte beleidsparticipatie.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	8
METHODOLOGIE	9
1. HET GPMI	11
Historiek	11
Een GPMI is ...	14
Reflecties	16
2. KNELPUNTEN	17
Uitgangspunten GPMI	17
Inhoud GMPI	25
Begeleiding leefloongerechtigde	30
3. INSPECTIEVERSLAGEN OCMW	34
4. AANBEVELINGEN	39
Aanbevelingen armoedebestrijding	39
Aanbevelingen ondersteuning mensen in armoede	42
CONCLUSIE	46
DANKWOORD	48

INLEIDING

Sinds de wet van 21 juli 2016 houdende wijziging van de wet van 26 mei 2002 betreffende het Recht op Maatschappelijke Integratie³ (kortweg de Wet Borsus) sluit elke leefloongerechtigde een Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie af met zijn/haar OCMW. In de netwerken armoedebestrijding, verenigd binnen het Belgisch Netwerk Armoedebestrijding (BAPN), horen we hierover verontrustende signalen. In 2020 startte de POD Maatschappelijke Integratie een grondige evaluatie van dit instrument. Zo'n evaluatie houdt naast de ervaringen van de OCMW's en maatschappelijk werkers, best ook rekening met de andere partij in het contract, namelijk de leefloongerechtigde. BAPN heeft als netwerkorganisatie in samenwerking met de regionale netwerken ervaringen verzameld bij mensen in armoede met een GPMI en deze geanalyseerd. We namen ook de inspectieverslagen van de POD MI door om te bekijken of de problemen waarover mensen in armoede spreken, ook door de inspecteurs vastgesteld werden. Op basis hiervan identificeren we een aantal knelpunten, en formuleren we aandachtspunten/aanbevelingen voor de toekomst. Maar vooral pleiten we voor een afschaffing van het GPMI, en extra investeringen in structurele armoedebestrijding en in de begeleiding(smogelijkheden) van de OCMW's.

3 Geraadpleegd via <https://www.mi-is.be/nl/wetgeving/wet-van-21-juli-2016-houdende-wijziging-van-de-wet-van-26-mei-2002-betreffende-het-recht>

METHODOLOGIE

Naar aanleiding van de aangekondigde evaluatie van de huidige regelgeving omtrent het GPMI (d.i. sinds de wet van 2016) door de POD MI gingen we op pad met de regionale netwerken om ervaringen en aanbevelingen van mensen in armoede te verzamelen. Al in de aanloop naar de uitbreiding van het GPMI in 2016, werden onderzoeken gedaan (in opdracht van de bevoegde minister) en getuigenissen opgetekend (van jongeren met een leefloon, die vóór 2016 al verplicht een GPMI dienden af te sluiten). Daarin werd gewezen op de risico's van een uitbreiding en waar het GPMI voor verbetering vatbaar was⁴. Hiernaar zullen we in het rapport ook nog verwijzen.

We hadden individuele gesprekken met mensen in armoede en uitwisselingen in kleine groepen, gespreid over de tijd (2016-2020) en over het land (Vlaanderen, Brussel, Wallonië). We zagen hierin zeer opvallende overeenkomsten. Dat sterkt ons in de overtuiging dat we een ferm standpunt mogen innemen. Omwille van de veiligheidsmaatregelen naar aanleiding van COVID-19 hebben we geen intensief thematisch traject met een groep mensen in armoede kunnen lopen, zoals we dat het liefst doen. Het is onze aanbeveling dit nog te doen om het rapport en vooral de aanbevelingen verder uit te diepen.

4 Driessens, K. & Depauw, J. (2016, 23 juni). Leefloontrekkers integreren via een contract. Geraadpleegd via <https://sociaal.net/achtergrond/leefloontrekkers-integreren-via-een-contract/>

We vroegen de geïnterviewden naar hun persoonlijke ervaringen met betrekking tot het proces / de totstandkoming van hun GPMI, de inhoud, het verloop en de opvolging ervan, en ervaringen met sanctionering. Daarmee dekten we een heel aantal zaken af die in de regelgeving en communicatie omtrent het GPMI ook geëxpliciteerd worden. Uit de verschillende verhalen kwamen duidelijke gemeenschappelijkheden naar boven die we als knelpunten geformuleerd hebben. We namen quotes uit de gesprekken in deze tekst op ter illustratie, maar verschillende van deze mensen kunnen ook in levenden lijve getuigen. Ze zijn te bereiken via de netwerken armoedebestrijding verenigd in BAPN.

1. HET GPMI

Historiek

Sinds 1993 moeten jongeren onder de 25 een zogenaamd 'geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie' (GPMI) afsluiten om beroep te kunnen doen op hun recht op bestaansminimum. Het aantal jongeren dat een bestaansminimum ontving, liep immers op, maar de wet op het bestaansminimum was geen voldoende antwoord op langdurige uitsluiting. Volgens de wetgever moesten er 'andere perspectieven' geboden worden aan deze groep, en daarom voegde men extra doelstellingen en verplichtingen toe met het oog op integratie. In 2002 kwam daar de toevoeging bij dat het een recht op maatschappelijke integratie (RMI) 'door tewerkstelling' was. Het recht op maatschappelijke integratie werd in 2002 ook uitgebreid naar nieuwe groepen (vreemdelingen die zijn ingeschreven in het bevolkingsregister, voltijdse studenten...). Sinds de wet van 21 juli 2016, de zogenaamde Wet Borsus, is het GPMI behalve voor de -25-jarigen, ook verplicht voor iedere nieuwe aanvrager van een leefloon, en wordt het afgesloten op vraag van één van de partijen voor de andere leefloontrekkers. Er werd nog een aantal andere wijzigingen doorgevoerd: het toepassingsgebied is uitgebreid naar subsidiair beschermde personen, aan de toegekende steun zijn nieuwe voorwaarden verbonden, evaluatiemomenten, begeleiding, er

wordt nadruk gelegd op de vertrouwensrelatie tussen gerechtigde en sociaal assistent, afspraken over de sancties.⁵

Gerechtigden van een leefloon dienden dus ‘begeleid te worden in hun socioprofessionele of sociale inschakeling’. Het GPMI werd zo voor elke nieuwe aanvrager een voorwaarde voor het leefloon.

In het federale regeerakkoord van 30/09/2020⁶ wordt het GPMI enkel in het kader van de aanvullende steun vermeld. We lezen dat aanvullende financiële steun ‘het meewerken (veronderstelt) aan een activeringstraject op maat (al dan niet via het bestaande GPMI)’. De toevoeging tussen haken lijkt de evaluatie van het instrument GPMI te impliceren. Ook lezen we wat verder dat OCMW's financiële prikkels krijgen om leefloners te activeren.

We zijn het ermee eens dat een evaluatie van het GPMI zich opdringt. Deze staat niet expliciet in het regeerakkoord, maar is wel noodzakelijk, en vraagt een integrale benadering met het oog op een herziening. De stem van de rechthebbenden staat daarbij uiteraard centraal. Het accent moet liggen op de rechten van mensen (zoals het recht op een menswaardig inkomen - die rechten moeten gevrijwaard blijven en zeker niet aan nog meer voorwaarden gekoppeld worden) en op begeleiding (in plaats van sanctionering en controle). We blijven daarbij benadrukken, zoals steeds, dat een ‘activeringstraject op maat’ niet voor iedereen

5 http://www.ocmw-info-cpas.be/fiche_FT_nl/le_droit_a_integration_sociale_dis_ft

6 De Croo, A. en Magnette, P. (30 september 2020). Verslag van de formateurs. Brussel.

toeleiding naar de arbeidsmarkt kan betekenen, en dat voor diegenen voor wie arbeid (nog) niet mogelijk is, voldoende alternatieven mogelijk moeten blijven, bij wijze van maatschappelijke (niet professionele) participatie.

We zochten in het regeerakkoord vergeefs naar initiatieven die moeten leiden tot voldoende kwaliteitsvolle en duurzame jobs waar mensen naar toegeleid kunnen worden. OCMW's financiële prikkels geven voor activering als er aan de kant van de arbeidsmarkt een onvoldoende aanbod is aan kwaliteitsvol werk voor deze doelgroep, is een scenario dat bij voorbaat gedoemd is om te mislukken.

In het Vlaams Regeerakkoord⁷ duikt zelfs de gemeenschapsdienst weer op. De netwerken armoedebestrijding zullen zich altijd blijven verzetten tegen dit soort 'arbeidsinschakeling', zoals we dat ook deden naar aanleiding van de Wet Borsus: begeleiding en visie op toeleiding naar werk zijn niet te rijmen met verplichte gemeenschapsdienst. We zijn voorstander van vrij gekozen vrijwilligerswerk, en dat komt onder mensen in armoede ook vaak voor (hoewel in dat kader opgedane competenties ook vaak niet erkend worden door OCMW's), maar dit soort verplichte arbeid is onacceptabel en levert in praktijk heel wat bezwaren op.⁸

7 Vlaamse regering 2019-2024 Regeerakkoord. (p.90). Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/publicaties/regeerakkoord-van-de-vlaamse-regering-2019-2024>

8 Zie bijvoorbeeld Schepers, W. & Nicaise, I. (2015). Chinese vrijwilligers: nu ook in België? Naar een verplichte gemeenschapsdienst voor langdurig werklozen? Leuven: KU Leuven HIVA.

Een GPMI is ...

‘Het Geïndividualiseerd Project voor Maatschappelijke Integratie (GPMI) is een overeenkomst die wordt gesloten tussen een OCMW en een gerechtigde van het Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI). Het stelt de middelen op waar de verschillende partijen (gerechtigde, OCMW, eventuele partner) gebruik van mogen maken om de doelstellingen te behalen in verband met maatschappelijke en/of professionele integratie van de gerechtigde. De overeenkomst is gebaseerd op de verwachtingen en noden van de gerechtigde opgesteld in dialoog met een maatschappelijk werker, en is aanpasbaar in de tijd. Het is zowel bedoeld als instrument voor een geïndividualiseerde begeleiding en opvolging van de gerechtigde naar meer autonomie en onafhankelijkheid, als een responsabiliseringstool van deze laatste.

Dit project kan twee vormen aannemen:

- > Het algemeen GPMI, dat op termijn zou moeten uitmonden in een arbeidsovereenkomst;
- > Een studieproject (bestemd voor jongeren van minder dan 25 jaar die studies willen aanvatten, hervatten of verderzetten).⁹

Zo wordt het uitgelegd aan professionals en externen.

9 POD Maatschappelijke Integratie: GPMI/LL ratio. (n.d.). Geraadpleegd via https://stat.mi-is.be/nl/dashboard/ratio_piis_ris?menu=map

Naar de gerechtigden toe wordt over het GPMI als volgt gecommuni-
ceerd:

‘Het geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie is een traject, op jouw maat gemaakt, dat je moet helpen om zelfredzamer te worden en meer greep te krijgen op je leven zodat je uiteindelijk je eigen weg kunt gaan, zonder hulp van het OCMW. Al je wensen, verwachtingen en behoeften kun je uitdrukken. Tegelijkertijd gaan jullie ook samen op zoek naar wat je allemaal in je hebt om je wensen en verwachtingen waar te maken (...) en, heel belangrijk, wat kan het OCMW daarbij voor jou betekenen? Eenmaal jullie zicht hebben op je verwachtingen, vaardigheden, bekwaamheden, wensen en behoeften, bepalen jullie samen een aantal doelstellingen, die je binnen een bepaalde tijdspanne wil (trachten te) verwezenlijken. Deze doelstellingen kunnen zowel te maken hebben met zaken waar je vanaf wil (schuldenoverlast, huisvestingsproblemen, gezondheidsproblemen, ...) als met zaken waar je naar toe wil (meer zelfvertrouwen, financieel op eigen benen staan, meer en betere sociale relaties hebben, werk vinden, beter Nederlands kunnen spreken, ...).

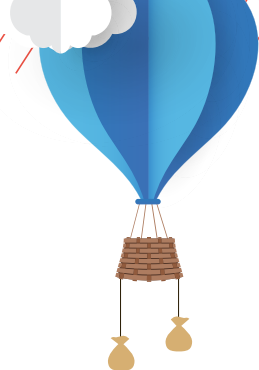
Eenmaal je weet waar je naar toe wil werken, moeten jullie nog samen afspreken hoe je de zaak concreet zult aanpakken. Hiervoor stellen jullie samen een stappenplan op. Al deze afspraken (...) worden neergeschreven in een document. Dat document ondertekenen jullie allebei: jijzelf als uitvoerder van je persoonlijk project en het OCMW als partner. Dat maakt van dit document een echt contract waaraan beide partijen zich moeten houden.’¹⁰

10 POD Maatschappelijke Integratie: wegwijs in het geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie. (versie juli 2019). Geraadpleegd via <https://www.mi-is.be/nl/geindividualiseerd-project-voor-maatschappelijke-integratie-gpmi>

Reflecties

Dat klinkt op zich niet zo verkeerd, maar als we dan naar de modelcontracten kijken die de POD MI beschikbaar maakt bijvoorbeeld via Primabook, stellen we vast dat de gebruikte taal zeer ‘contractueel’ is, en dat alvast visueel er een stevig overgewicht is aan stappen die de gerechtigde moet zetten ten aanzien van de stappen die het OCMW moet zetten. In principe is er voor elk werkpunt van de cliënt een begeleiding door het OCMW, maar we zien ook in de praktijk dat dit evenwicht vaak niet gehaald wordt (een sjabloon dat dat evenwicht beter weergeeft, zou kunnen helpen). Bovendien wordt wel beschreven wat er gebeurt als de gerechtigde het contract niet naleeft, maar ontbreekt alle info over wat er zou gebeuren als het OCMW de afspraken niet nakomt. Dat illustreert de eenzijdige, onevenwichtige “geest” van dit contract (waarop we bij de bevindingen zullen terugkomen), en geeft de gerechtigde niet méér bescherming of houvast. Mensen (in een kwetsbare positie) tekenen zelden beroep aan tegen een beslissing van het OCMW, waarvan ze afhankelijk zijn om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen.

Anderzijds blijkt uit de vergelijking de ambigue houding ten aanzien van de doelstellingen van het GPMI. De brochure voor de cliënt stelt het voor als een heel persoonlijk hulpmiddel, maar een GPMI omschrijven als ‘responsabiliseringstoel’, zoals in de toelichting voor professionals, is letterlijk met het opgestoken vingertje zeggen dat men ervan uitgaat dat mensen in armoede niet genoeg verantwoordelijkheid opnemen. Als OCMW’s en sociaal assistenten dat als uitgangspunt nemen, zorgt men er onmiddellijk voor dat ‘samen’-werken niet vanuit een relatie van gelijkwaardigheid en vertrouwen zal gebeuren - wat we ook bevestigd zien in de analyse.

2. KNELPUNTEN

‘Toch blijft er heel veel schrik. Als we het GPMI niet ondertekenen, hebben we geen geld meer. Daardoor zal de groep mensen die nu al geen leefloon aanvraagt nog groeien. We zijn bang dat we een druk voelen om bepaalde zaken in onze overeenkomst te laten opnemen. Zullen we ook de overeenkomst kunnen naleven? Er gebeurt zoveel in ons leven.’¹¹

We hebben de knelpunten die uit interviews met rechthebbenden naar voor komen gebundeld in 3 thema's: de **uitgangspunten** van waaruit het GPMI vertrekt, de **inhoud** van de overeenkomsten en de **begeleiding**. Telkens voegden we quotes uit onze getuigenissen toe ter illustratie.

Uitgangspunten GPMI

1. Knelpunt: uitgangspunt van toenemende contractualisering en voorwaardelijkheid van steun.

Al in het Algemeen Verslag van de Armoede (AVA) van 1995 lezen we het volgende: **‘Het contractuele denken is met andere woorden ongepast in een zo ongelijke relatie**, waarin iemand vanuit een ernstige noodsituatie beroep moet doen op steun en bijstand. Er is geen onderhandelingsvrijheid. Met de rug tegen de muur sluit men geen echte contracten af. Daar kan alleen de sterkste partij wel bij varen, in dit geval de overheid die meent te moeten betalen. (...)

11 ATD Vierde Wereld. (1/10/2016). Echo's van de Volksuniversiteit Vierde Wereld. Brussel.

In een noodsituatie gaat het in de eerste plaats om het bieden van de noodzakelijke hulp om een menswaardig bestaan te kunnen leiden. Dat is een kwestie van onvoorwaardelijk ingaan op behoeften en niet van sluitende contracten.¹²

De voorwaarden tot het bekomen van het recht op maatschappelijke integratie (nationaliteit - leeftijd - verblijfplaats - bestaansmiddelen - werkbereidheid - uitputting sociale rechten) en de administratieve bewijslast bewerkstelligen al heel wat non take-up - en dus uitsluiting. Het GPMI, dat pas een mogelijkheid is als het RMI is toegekend, voegt nog meer voorwaarden toe aan het behoud van het leefloon.

‘Zolang de mentaliteit, de filosofie achter maatregelen die is van voorwaardelijkheid en controle (en sanctionering), zal niets uiteindelijk werken voor de mensen.’

‘Ik hoorde voor het eerst de term ‘GPMI’ vallen tijdens mijn opleiding. Wel werd bij het OCMW gezegd ‘je krijgt geld, maar niet om thuis te zitten – je moet daar dingen voor doen’.

‘Toen ik student was, werd daar heel losjes overheen gegaan: ‘ga naar de les en zorg dat je resultaten goed zijn’. Bij het nieuwe GPMI (2016) heb ik wél begrepen dat dit juridische consequenties kan hebben, dat er sancties aan gekoppeld worden. Ik ken ook wel wat mensen die gesanctioneerd werden, en ook voorbeelden van mensen die hun zaak voor de arbeidsrechtbank wonnen.’

12 Steunpunt tot bestrijding van armoede: Algemeen verslag van de armoede. (1995). (p. 91). Geraadpleegd via <http://www.armoedebestrijding.be/publications/AVA95.pdf>

2. Knelpunt: het contract is onevenwichtig, omdat de ondertekenende partijen niet op gelijke voet staan.

OCMW en gerechtigde zijn niet in dezelfde mate geïnformeerd, voelen zich niet in dezelfde mate (onderhandelings)bekwaam, en vooral: de ene partij is afhankelijk van de andere voor een overlevingsinkomen. En dit kwam heel sterk naar boven tijdens onze bevraging rondes: velen weten zelfs niet eens dat ze een contract ondertekenden!

Nochtans tekende men al in 2015 op, in een onderzoek naar aanleiding van eventuele uitbreiding van het GPMI: 'Vanuit juridisch oogpunt stellen experts zich de vraag of de meest kwetsbaren (verslavingsproblematiek, ongeletterdheid, psychische aandoeningen ...) wel in de mogelijkheid verkeren om een contract af te sluiten, zeker als dat bindend is en gekoppeld is aan mogelijke sancties.'¹³

'Als we naar het OCMW gaan om hulp te vragen, realiseren we ons niet dat ze ons om het even wat kunnen geven om te tekenen, want voor ons zijn ze er om ons te helpen, omdat we het nodig hebben. We zeggen niet tegen onszelf dat we voorzichtig moeten zijn, want we vertrouwen ze zozeer dat we vergeten dat we er ook problemen mee kunnen hebben. Nu vraag ik me af wie ik kan vertrouwen'

13 Depauw, J., Méhauzen, L., Driessens, K. & Franssen, A. (2015). Het geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie. Een verkennend en evaluatief onderzoek in de Belgische OCMW's. (p. 97). Karel de Grote Hogeschool / Université Saint-Louis.

'De bevindingen zijn zeer verontrustend: analfabeten weten niet of ze een GPMI getekend hebben en degenen die er een hebben getekend weten niet precies wat ze hebben getekend. Zij hebben in ieder geval weinig kennis van de inhoud en hebben geen toegang tot de complexiteit van de juridische taal die in dergelijke documenten wordt gebruikt. Wij zijn dan ook van mening dat deze laatsten niet weten waar zij zich in het GPMI toe engageren en meer dan anderen het risico lopen te worden gesanctioneerd voor het niet naleven van de voorwaarden van hun contract, omdat zij het niet begrijpen'.¹⁴

'Ik was depressief toen ik mijn GPMI moest ondertekenen. Ik was een soort zombie, maar...

Ik kon heel goed horen wat ze tegen me zei. Ik heb niet gereageerd. Ik heb niets gezegd. En toen werd ik echt bang. We proberen onszelf te overtuigen: "Als je niet tekent, krijg je geen geld".'

'Men had me om het even wat kunnen laten tekenen want ik had geld nodig. Dat ging allemaal veel te snel voor mij.'

Veel van deze contracten zijn bovendien in erg contractuele bewoordingen opgesteld, waardoor mensen vaak onvoldoende begrijpen wat ze ondertekenen. OCMW's daarentegen dekken zich graag juridisch in. Mensen in armoede zijn vaak afhankelijk van de maatschappelijk werker voor hun informatie. De informatie waarover de rechthebbenden beschikken, is dan ook (jammer genoeg) vaak gefilterd en/of onvolledig. Ook moeten mensen op korte tijd veel informatie verwerken, die daarna beschouwd wordt als 'gekend'.

14 Joseph, M. (2017). Le PIIS en question(s). Lire et Ecrire Bruxelles. Geraadpleegd via <https://www.lire-et-ecrire.be/Le-PIIS-en-question-s?lang=fr>

‘De sociaal assistent geeft vaak wel info (ook de contracten zelf geven veel info) maar zelden wordt er gecontroleerd of die info ook ‘aankomt’ bij de mensen (in een gesprek of bij het doornemen van een contract): geen controlevragen, weinig explicitering, soms geen tolken betrokken terwijl er een taalprobleem is, mensen krijgen de tijd niet om info te verwerken (evtl thuis, met een derde partij)...’

‘Eén keer zijn we gesanctioneerd: we waren op vakantie geweest, en wisten niet dat je dat vooraf aan het OCMW moet laten weten. We hebben geprobeerd om onze zaak te bepleiten, maar mijn leefloon werd toch een maand ingehouden. Die regel ivm vakantie staat in mijn GPMI, maar er staat zoveel info in, dat je niet alles kan onthouden (zeker niet als dat enkel echt overlopen wordt de eerste keer – 4 jaar geleden!- en je pas na 3 jaar op vakantie gaat voor het eerst).’

3. Knelpunt: het GPMI wordt ingezet als ‘drukkingsmiddel’

Mensen voelen zich onder druk gezet om een GPMI af te sluiten. Veel OCMW's communiceren dat je geen leefloon krijgt zonder GPMI te tekenen, en de wetgever voorziet bovendien dat de gerechtigde, mits een voorafgaande procedure, gesanctioneerd kan worden met een tijdelijke schorsing van het leefloon. Gezien de vele problemen die de aard van het GPMI met zich meebrengt én de ‘flexibele’ toepassing van de reglementering door de OCMW's (zoals we zien in de inspectieverslagen), is dit voor BAPN onaanvaardbaar. Een schorsing betekent dat **het laatste vangnet van de meest kwetsbare mensen wordt weggenomen**. We weten uit ervaringen in andere beleidsdomeinen (bijvoorbeeld schooltoelage, werkloosheidsuitkeringen) dat dit soort sancties niet werkt om mensen te ‘responsabiliseren’, maar hen integendeel dieper in de moeilijkheden duwt.

Bovendien is de dreiging om gesanctioneerd te worden in het kader van het GPMI reëel, aangezien veel gerechtigden onvoldoende geïnformeerd zijn over het GPMI (inhoud, betekenis), of zelfs niet weten dat ze dit ondertekend hebben. Ook kennen ze hun rechten onvoldoende: zo zijn vele gesanctioneerden niet op de hoogte van het feit dat ze recht hebben op dringende sociale bijstand. Daarnaast laat het GPMI erg veel ruimte voor interpretatie van het OCMW / de maatschappelijk werker. Uit de inspectieverslagen zijn grote individuele verschillen vast te stellen - en fouten! Er gaat te veel toevalligheid gepaard met dit instrument om iets dermate drastisch te doen als mensen zonder inkomen zetten.

'Mijn leefloon werd stopgezet omdat ik slechte schoolresultaten haalde - tijdens de COVID-19 lockdown, omdat ik niet genoeg toegang had tot internet en computer - en mijn jaar niet in dezelfde studierichting wil overdoen. Ik leef nu van mijn spaargeld (dat ik verzamelde tijdens mijn periode van budgetbeheer!) en ben intussen verhuisd dus kan nu bij het nieuwe OCMW mijn kans wagen, maar ik wil de 'vrijheid' die ik nu heb, niet opgeven. Ik wil studeren en een job vinden, maar niet met de hete adem van de dreigementen van het OCMW in mijn nek.'

'Er worden je zoveel documenten onder de neus geduwd wanneer je bij het OCMW komt. Ik weet niet wat ik allemaal ondertekend heb. Maar ze hebben me wel eens mijn leefloon niet gestort omdat ik een afspraak gemist had. Toen ben ik naar de Raad gestapt.'

'Rond de tafel begrijpen sommige mensen mij en anderen niet... Ik leg uitvoerig uit... aan het einde van een discussie wordt mij verteld dat mijn leefloon voor 1 maand geschorst wordt... wat kan ik doen? Niets, ik accepteer mijn sanctie. Ik krijg een paar dagen later een brief waarin staat dat mijn schorsing over 15 dagen is... (oef mijn huur wordt betaald, maar wat ga ik eten? hoe ga ik mijn elektrische meter opladen om mijn elektrische kachel te laten draaien? daar liggen ze niet wakker van). De maand is begonnen en ik zal niets krijgen vanwege een onzinnig contract.'

We merken in de getuigenissen ook dat die mogelijke sanctie door sociaal assistenten en OCMW's wel degelijk gebruikt wordt als dreigement. Dat bezorgt mensen die al in zeer moeilijke omstandigheden moeten (over)leven, nog extra kopzorgen en stress, waardoor het zicht op de weg voorwaarts die het GPML moet bieden, vertroebeld wordt. Daar zit geen enkel ondersteunend of begeleidend element in.

'Ik werd bedreigd met sancties. Bijvoorbeeld "als u niet komt opdagen voor afspraken volgende week, kunt u uw leefloon verliezen". Mijn maatschappelijk werker vertelde me dat ook. Het heeft geen zin om mensen zo onder druk te zetten.'

'De sancties maken me nerveus omdat ik weet dat ik voor alles ontslagen kan worden uit het OCMW. Aangezien ik sinds 2015 door het OCMW word geholpen, verwacht ik een document te ontvangen waarin staat dat ik van de lijst af ben omdat ik er al heel lang ben. Het staat niet in het contract, maar ik denk dat er een deadline moet zijn. Ik vraag regelmatig aan het OCMW of ik ontslagen word en ze stellen me gerust dat ik niet ontslagen word, dat ik een project heb dat zinvol is, dat ik de nodige stappen zet, dat ik op afspraak kom opdagen. Dus, er is geen reden tot paniek maar het maakt me nog steeds nerveus.'

4. Knelpunt: via het contract en de engagementen die daarin moeten worden opgenomen, wordt alweer de **verantwoordelijkheid van de individuele gerechtigde verder vergroot.**

En dat terwijl het aantal hulpvragen stijgt, doordat in de sociale zekerheid ook steeds meer voorwaarden, beperkingen en uitsluitingsmechanismen worden ingebouwd¹⁵. Het leefloon onder steeds strengere voorwaarden stellen, en steeds meer het (maatschappelijk meest kwetsbare) individu verantwoordelijk stellen, maakt van het 'laatste vangnet' eentje met grote gaten om doorheen te vallen - in de armoede.

Ter illustratie: in Antwerpen tekende Samenlevingsopbouw het verhaal op van een gerechtigde van het leefloon die als voorwaarde in zijn GPMI 'een woning van betere kwaliteit moest vinden, aangepast aan de samenstelling van zijn huishouden'. Dit is een bijna onmogelijke taak. In Antwerpen is er een groot tekort aan betaalbare en kwaliteitsvolle woningen, vooral voor grote gezinnen. De verantwoordelijkheid hiervoor kan niet worden gelegd bij een gezin in een precare situatie. Deze huisvestingscrisis is een structureel probleem in de samenleving, en het is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de stad om dit aan te pakken.

De randvoorwaarden die nodig zijn voor een succesvol integratietraject, vallen zelden of nooit door de hulpvrager in te lossen: er ligt daarvoor een grote verantwoordelijkheid bij het beleid en de maat-

¹⁵ Dat het aantal gerechtigden uit de sociale zekerheid daalt, terwijl het aantal in de sociale bijstand stijgt, is zichtbaar in het rapport van de FOD Sociale Zekerheid: *The evolution of the social situation and social protection in Belgium 2017*. p. 93-94. Geraadpleegd via: <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/content/docs/en/publications/silc/silc-analysis-social-situation-and-protection-belgium-2017-en.pdf>

schappelijke dienstverlening. Voor discriminatie op de arbeids- en woonmarkt bijvoorbeeld, kan je onmogelijk het individu aansprakelijk stellen. Het GPMI mag dus niet de **structurele maatregelen** vervangen die nodig zijn om armoede te bestrijden, zoals investeren in huisvesting, duurzaam werk, gelijke onderwijskansen - en een goed werkende sociale zekerheid.

Inhoud GPMI

1. Knelpunt: in praktijk blijken de GPMI's te weinig op maat en hebben mensen in armoede weinig inspraak.

Mensen hebben helemaal niet de indruk dat het een 'geïndividualiseerd' project is, op maat, waar ze samen met de sociaal assistent naartoe gewerkt hebben, maar krijgen een **standaardformulier** voorgelegd. De sociale balans¹⁶ wordt vaak niet gebruikt bij het opstellen van het GPMI (of wordt er niet door weerspiegeld). Dat zien we ook terugkomen als opmerking van de inspectie (zie verder). De bedoeling is dat bij de opmaak rekening gehouden wordt met wat de cliënt wil, ziet zitten, kan doen, maar we zien dat vrijwilligerswerk geweigerd wordt, dat mensen opleidingen ('ateliers') moeten volgen die niet bij hun profiel passen... Er lijkt ook heel weinig creativiteit bij de OCMW's / sociaal assistenten om aangepaste mogelijkheden te vinden: men vervalt teveel in het ge-

16 De Sociale Balans is een instrument dat maatschappelijke werkers moet ondersteunen bij het sociaal onderzoek. In het sociaal onderzoek wordt informatie verzameld over de sociale, administratieve en financiële toestand van personen die hulp aanvragen. Dankzij deze informatie kan de maatschappelijk werker een nauwkeurige diagnose stellen van de hulpbehoefte. Vervolgens moeten op basis van deze vaststellingen actievoorstellen worden uitgewerkt om hierop in te spelen, en gaandeweg, na evaluatiemomenten, bij te sturen.

kende standaardaanbod, en staat weigerachtig tegenover meer 'out of the box' opties, nieuwe dingen en experimenten.

J is gesanctioneerd geweest omdat hij een afspraak miste – zonder verwittiging! 'En dat terwijl sommige cliënten zelfs hun moment van afspraak niet mee mogen bepalen...'

'Ik kom al jaren hier in de vereniging en neem hier ook engagementen op. Waarom telt dat niet mee?'

'Ik heb het slecht gedaan op school waardoor mijn leefloon werd ingetrokken, maar heb intussen wel mijn toelatingsproef voor HBO5 gehaald. Dat wilde het OCMW niet mee in rekening brengen. Ze wilden enkel tussenkomen als ik de opleiding deed die zij voorstelden.'

'...dat is precies wat ik wilde doen, deze training, dat is waarom ik de school verliet en naar deze opleiding ging, om verder te gaan in deze richting, maar ik moet zeggen dat er ook wat problemen waren omdat ik eerst toestemming moest krijgen om deze training te mogen doen, omdat ze gingen kijken of het voor mij persoonlijk de snelste manier was om te werken. En voor mij was het eigenlijk iets wat ik echt wil doen. Maar dan moet je eerst controleren of het echt de snelste en de beste manier voor je is, zelfs als je er zelf niet echt over kan beslissen. Je kunt iets voorstellen en dan zullen ze zien of je het kunt of niet, terwijl het nog steeds jouw leven is. Maar het is uiteindelijk geaccepteerd en ja, we hebben het GPMI gevolgd tot waar ik nu ben, ik doe het.'

'Het GPMI is slechts een instrument dat door het OCMW wordt gebruikt om de druk op de gebruikers ervan te behouden en ik denk dat het te vaak veralgemeend is zonder rekening te houden met de moeilijkheden van sommige mensen.'

OCMW's nemen al te vaak veel te weinig engagementen op - als ze al niet hun wettelijk na te komen verplichting onder de 'engagementen' klasseren (zie inspectieverslagen). De engagementen zijn ook vaak te algemeen, af te vinken op een standaardformulier zelfs. Daardoor kunnen ze **weinig verantwoording** afleggen als deze wordt gevraagd, bijvoorbeeld in het kader van een sanctionering.

Als ik F. vraag of ze de hulp van het OCMW heeft ingeroepen toen ze haar rijbewijs wilde halen, kijkt ze me bevreemd aan. 'Ze hebben ons ook niet geholpen met een betaalbare woning te vinden, of de huurwaarborg. Het enige wat ze zeggen is 'we helpen je moeder met zoeken naar werk en storten haar en jouw leefloon als jullie niet teveel verdiend hebben'.

'Ik heb kunnen onderhandelen over de inhoud van mijn GPMI. Ik wist welk project, welke opleiding ik wilde. Dan is het positief dat dit ondersteund kan worden door het OCMW. Maar niet iedereen staat sterk genoeg in zijn schoenen om zo te onderhandelen, en de dingen zelf in handen te nemen, want het OCMW zal je niet vertellen wat de beste manier is om het aan te pakken.'

Door de vaagheid van de wet is de invulling van het GPMI sterk afhankelijk van de individuele maatschappelijk werker, wat tot grote onderlinge verschillen leidt, zelfs binnen een OCMW. Men verplicht bijvoorbeeld ouders om kinderen naar opvang te brengen, maar het OCMW engageert zich niet in het contract om daaraan mee te werken (plaats zoeken, betaalbaarheid).

‘Het is niet eens meer een hobby, het is een passie: ik ben in mijn vrije tijd een jeugdwerker (in een jongerenorganisatie). Ik ben er al tien jaar, en ik ben al negen en een half jaar jeugdwerker. Ik ben daar nu co-voorzitter, we gaan op kamp, en de sociaal assistent die ik nu heb wil niet dat ik mee op kamp ga! Want in de 11 dagen dat ik op kamp ben, ben ik niet op zoek naar werk.’

Ook mensen in armoede mogen naar de OCMW-Raad of naar het bijzonder comité voor de sociale dienst stappen en hun hoorrecht opnemen, of zelfs naar de arbeidsrechtbank, maar dat vraagt geïnformeerd zijn, mondigheid en mentale en financiële ruimte hebben om met méér bezig te zijn dan overleven. Te meer aangezien de OCMW's er vaak vertegenwoordigd worden door een advocaat. We weten uit onze ervaringen, ook met betrekking tot andere dossiers, dat dit soms gebeurt, maar zeker niet in alle gevallen waar een onrechtvaardige beslissing genomen werd.

2. Knelpunt: de wet laat veel inmenging toe in de persoonlijke levenssfeer.

De engagementen die kunnen worden opgenomen in het GPMI kunnen over zowat alle levensdomeinen gaan. Dit kan positief zijn, als het leidt tot steun en begeleiding op maat van de leefloontrekker, maar het blijkt in realiteit niet op die manier te werken. Men houdt vaak veel te weinig rekening met de realiteit, de context, de omstandigheden van het individu. **In combinatie met de ongelijke verhouding hierboven geschetst, ondergraaft dit de autonomie van mensen in armoede om hun privéleven te beschermen.** We hebben ook getuigenissen van gevallen waarbij deze voorwaarden zo ver dreigen te gaan dat ze bij voorbaat veel risico op mislukking inhouden. Dat is het geval wanneer GPMI's voorwaarden beginnen opnemen in verband met echtscheidingen, zegt dat kinderen naar de opvang moeten, of

wanneer men zelfs overweegt om het gebruik van contraceptie in te bouwen als voorwaarde. Dit laatste is gelukkig niet verder geraakt dan een ballonnetje dat werd opgelaten, maar toch. Dat dit in de hoofden van OCMW's acceptabel is, mag op zijn minst vragen oproepen. Ook zo'n voorbeeld: budgetbegeleiding opleggen wanneer dat helemaal niet noodzakelijk is.

'Een 18-jarige student (in een eenoudergezin) vraagt het OCMW om ondersteuning bij zijn studie. Hij krijgt een leefloon als samenwonende (€ 566) op basis van het inkomen van het gezin dat, voor alle duidelijkheid, niet in schuldbemiddeling zit.

Het OCMW accepteert, onder voorwaarde van een GPML. De jongere wordt gevraagd om zijn rapport te presenteren om zijn resultaten en aanwezigheden te laten controleren. Men legt hem budgetbeheer op, op basis van zijn leeftijd.

Het OCMW doet onder meer een voorstel voor het beheer door het OCMW via de opening van een budgetbeheerrekening (waarop het leefloon wordt gestort) en een afnamerekening (verplicht bij Belfius, terwijl de jongere al een rekening bij een andere bank heeft)... niet onderhandelbaar!

- > betaling door de maatschappelijk werker van het busabonnement (€ 21/maand) en prepaid gsm-kaart (€ 15/maand)*
- > de betaling van € 200 op de rekening van zijn moeder door de maatschappelijk werker*
- > een aantal bedragen dat opzij gezet moet worden...*

Zonder de tussenkomst van zijn moeder, die de capaciteit heeft om te onderhandelen, zou deze jongeman zijn begonnen met een traject van budgetbeheer dat noch een verzoek, noch een behoefte was.'

Begeleiding leefloongerechtigde

1. Knelpunt: Het GPMI wordt veel te weinig ingezet als begeleidingsinstrument, maar des te meer als administratieve, zelfs louter technische voorwaarde voor het leefloon.

Het contract bepaalt de verschillende doelstellingen die de hulpvra-ger moet verwezenlijken, maar deze zijn vaak onvoldoende concreet en zonder de gerechtigde verder wegwijs te maken, te divers, niet geprioriteerd. Door dit gebrek aan begeleiding én door een gebrek aan aandacht voor de draagkracht van de cliënt, zijn de opdrach-ten onhaalbaar en onrealistisch. Een enkele keer horen we dat het OCMW hielp bij het behalen van een rijbewijs, en dat het GPMI hielp om een opleiding af te maken. Maar in het gros van de cases voelde men zich niet door het GPMI 'begeleid', laat staan gesteund - terwijl ze die steun, niet enkel financiële!, wel degelijk kunnen gebruiken. Dat creëert ook geen vertrouwensbasis voor de cliënt-assistent-relatie.

'Hoezo, 'hielp men bij het OCMW jou om een woning te vinden toen je als 18-jarige dakloos bij hen aanklopte'? Is dat hun job?'

Bovendien hanteren sommige OCMW's zelfs een quoteringsysteem, en leefloongerechtigden vragen zich terecht af hoe dat bijdraagt aan hun maatschappelijke integratie:

‘Dus ze zien of je vooruitgang boekt of achteruitgaat, en het doel is om je te verbeteren... Maar ik denk dat het een vreemde manier van werken is, want in een normale baan doen ze dat niet, je elke drie maanden doen langskomen en een waardering op vijf geven, om te zeggen: kom op, of dit werd beter en dit werd slechter, nou, bij mijn vorige jobs deden ze dat toch niet, dus...’

Van echte evaluatiemomenten die leiden tot eventuele bijstellingen is er zelden of nooit sprake. Wel ‘controlemomenten’ om te zien ‘of je goed bezig bent’. Opnieuw: als er weinig tot niets op papier staat, hoe kan een OCMW een sanctionering dan verantwoorden als de leefloongerechtigde naar de Arbeidsrechtbank trekt?

S. had dus moeite met haar schoolwerk tijdens de lockdown in 2020. Ze kreeg waarschuwingen dat ze haar leefloon zou verliezen als haar punten slecht waren, maar niet de ondersteuning die ze op dat moment nodig had om aan die voorwaarde te kunnen voldoen. Eerder in haar schoolcarrière had ze al waarschuwingen gekregen dat ze voldoende aanwezig moest zijn. Voor afwezigheden had ze doktersbriefjes (vaak ziek wegens slechte huisvesting), maar ze werd desondanks niet geloofd.

‘Eens je je GPMI getekend hebt, zie je je begeleider bijna nooit. Ik heb een GPMI getekend voor 6 maanden en men heeft me geen enkele keer gecontacteerd. Ik had graag gehad dat ik elke maand op afspraak kon komen.’

2. Knelpunt: er is een gebrek aan inzicht over armoede en inzicht in mensen die leven en/of opgroeien in armoede.

Mensen in armoede, weten we uit andere dossiers, ervaren hulpverlening door het OCMW vaak als controle en bedreigend. Een contract zal dit vertrouwen niet herstellen - wel integendeel. Maatschappelijk werkers, én schrijvers van wetteksten, hebben vaak onvoldoende inzicht in armoede, en dat kan leiden tot 'oplossingen' die voor mensen in armoede geen oplossing zijn. Rekening houden met hun ervaringen en hun leefwereld, bijvoorbeeld door een armoedetoeets uit te laten voeren bij het ontwikkelen van maatregelen, helpt om deze valkuil te vermijden. Het helpt ook om beter met de doelgroep te communiceren, wat zeker voor maatschappelijk werkers een essentiële vaardigheid is. Participatie van mensen in armoede is essentieel om effectief armoede te bestrijden.

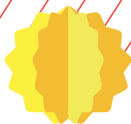
'Wel, er was een training die ik graag had willen doen, het was voor klusjesman. Ik zei tegen mezelf: zonder diploma, zonder ervaring, als ik een job wil, moet ik naar een baan als "onderhoudsman" of "klusjesman" in een non-profit organisatie, of zoiets. En er was een klusjesmannenopleiding in het OCMW. Ik had gevraagd om deze te mogen volgen en ik kreeg te horen: "Nee, je doet het niet", ik zei: "Waarom?", ik kreeg te horen: "Omdat het een opleiding van een jaar is en we weten dat je het niet zal kunnen!" en ik zei: "Ja, maar dat is wat ik echt wil doen! En ik had zelfs het hele project voor hen uitgewerkt; ik had alles op papier in orde gebracht, de training begint dan en eindigt dan, van dan tot dan zoek ik een plaats om mijn stages te doen. Dan, na de stage is er Artikel 60 (...) ik had alles al uitgewerkt! De sociaal assistent die op dat moment mijn dossier opvolgde, nam het papier en gooide het in de vuilbak: "nee, je doet dit, en je doet dit daarna, en je doet dit daarna".'

'Ik moet elke keer weer opnieuw dingen bewijzen (installatiepremie aanvragen, doktersafspraken nakomen, dat ik me aan afspraken kan houden en op tijd kan komen). Terwijl ik alles volgens het boekje probeer te doen. Ik wil werken, wil een opleiding volgen, maar word tot mijn grote frustratie en wanhoop van het kastje naar de muur gestuurd.'

'Het OCMW moet meer menselijkheid tonen, in plaats van te zeggen: "Oh ja, ik zal dit dossier met u invullen, tot ziens, dank u" ... Er moet een betere follow-up komen, het moet een menselijke relatie zijn.'

'De relatie tussen OCMW / sociaal assistent en gerechtigde, dat is geen relatie van begeleiding - het is een machtsrelatie. Ze stellen een GPMI op om het dossier in orde te maken, daarna hoor je er niets meer van, en als iets niet in orde is, sanctioneren ze. Dat is geen begeleiding. Dat is ook niet responsabiliserend, maar infantiliserend.'

3. INSPECTIE- VERSLAGEN OCMW

We identificeerden bij het analyseren van de getuigenissen van mensen in armoede ook nog als knelpunt: te veel OCMW's volgen de richtlijnen omtrent het GPMI onvoldoende - met zware gevolgen voor mensen in armoede.

Om te zien of hier 'harde' bewijzen van te vinden waren, dan wel of de bevindingen van mensen in armoede louter te maken hadden met interpretatie of wantrouwen, namen we de inspectieverslagen door van de POD maatschappelijke integratie van 2019 en 2020 (steeds betreffende het voorafgaande jaar)¹⁷. De GPMI-praktijk werd in beide jaren op verschillende plaatsen in Vlaanderen, Brussel en Wallonië geïnspecteerd. De goede bedoelingen van het GPMI blijken uit de opmerkingen van de inspecteurs. Ze wijzen allemaal op het belang van de sociale balans en het individuele traject, alsook op een evenwichtig, concreet stappenplan, en op het feit dat het GPMI moet gezien worden als een begeleidingsinstrument, en niet als een middel om te sanctioneren. Er lijkt beterschap in het toepassen van de regelgeving in het laatst gecontroleerde jaar, maar toch blijven steeds dezelfde opmerkingen terugkeren.

17 POD Maatschappelijke Integratie: Inspectieverslagen 2019 en 2020. Geraadpleegd via <https://www.mi-is.be/nl/tools-ocmw/inspectieverslagen>

Een aantal terugkerende problemen met betrekking tot het GPMI, zoals terug te vinden in de inspectieverslagen (= **structurele signalen**), vinden we met betrekking tot:

1. Het GPMI raakt niet aan het RMI

Het recht op maatschappelijke integratie is een fundamenteel recht en enkel afhankelijk van de voorwaarden in de wet. Het niet-naleven van een GPMI kan dan ook nooit effect hebben op het RMI. Wel kan het niet-naleven van een GPMI leiden tot een sanctie, nl. tijdelijk gehele of gedeeltelijke schorsing van het leefloon. Er kunnen evenmin via het GPMI extra voorwaarden worden toegevoegd aan de toekenning van het RMI, bijvoorbeeld het volgen van taallessen. Het RMI in de vorm van het leefloon koppelen aan dat soort voorwaarden, is dan ook in strijd met de wet. De inspectie tilt terecht zwaar aan dit onderscheid (men wil duidelijk niet dat het GPMI afbreuk doet aan het RMI - het recht op maatschappelijke integratie mag nooit worden stopgezet). Dat deze regel niet correct gevolgd wordt, maakt van het GPMI een bedreiging voor het fundamenteel recht op maatschappelijke integratie!

2. De sociale balans

In nagenoeg elk OCMW waar de inspectie een controle deed van de GPMI's werden opmerkingen geformuleerd over de sociale balans die aan het GPMI vooraf moet gaan. Die sociale balansen ontbreken vaak, of zijn niet volledig (bestrijken slechts enkele levensdomeinen), dienen niet als basis voor de opmaak van het GPMI, of worden opgesteld zonder inspraak van de cliënt (terwijl het hier over tweerichtingsverkeer behoort te gaan). De inspectie herhaalt vaak standaardformuleeringen uit de omzendbrief om OCMW's op hun verantwoordelijkheden te wijzen.

3. Werkbereidheid is een voorwaarde voor het RMI, en niet van het GPMI

In dezelfde lijn ligt het vaak terugkerende probleem dat OCMW's "werkbereidheid" opnemen als een voorwaarde van het GPMI. Dit kan natuurlijk niet: werkbereidheid is een voorwaarde voor het RMI. Hier is dus al aan voldaan wanneer een GPMI wordt opgemaakt.

4. De doelstellingen opgenomen in het GPMI

In nog te veel OCMW's werkt men met standaardcontracten/documenten. Dit wordt niet aanvaard door de inspectie. Het GPMI is een individueel document en moet gebaseerd zijn op de sociale balans¹⁸.

Men stelt ook vragen bij GPMI's die slordig opgesteld zijn, en waarvan niet duidelijk is of mensen wel weten wat ze ondertekenen.

Sommige OCMW's doen dan weer het omgekeerde en noteren zeer veel concrete engagementen waarin ze geen prioriteiten bepalen.

De doelstellingen van het GPMI moeten betrekking hebben op alle levensdomeinen, niet alleen tewerkstelling (soms is het nodig om eerst aan andere levensdomeinen te werken). Nog in te veel OCMW's focust men alleen/vooral op tewerkstelling.

18 Ook het onderzoeksrapport van Depauw et al. uit 1995 zag dit al als een mogelijk risico van uitbreiding van de GPMI-wetgeving naar alle nieuwe leefloongerechtigden.

5. Onevenwichtige GPMI's

De inspectie moet de OCMW's zeer vaak in herinnering brengen dat ook zij engagementen moeten opnemen binnen het GPMI, dat die evenwichtig moeten zijn (één voor elke stap die de gerechtigde zal zetten) en dat wettelijke verplichtingen, zoals het uitbetalen van het leefloon, niet als engagement kunnen opgenomen worden.

6. Gebrekkige kennis met betrekking tot de bevoegdheidsregels

Men moet zeer vaak herhalen dat bij verhuis van een student het bevoegde OCMW niet verandert tijdens de volledige duur van de studie (de student valt niet ten laste van het OCMW van de stad waar zij/hij gaat studeren). De zogenaamde 'bevoegdheidsclausule' is blijkbaar nog niet algemeen gekend.

7. De evaluaties van het GPMI

Duidelijk is ook dat het in zeer veel OCMW's fout loopt met de evaluaties van het GPMI: men komt niet aan 3 evaluaties, men legt deze niet goed vast op papier, men geeft niet aan of de evaluaties plaats vonden in het bijzijn van de cliënt, enzovoort.

Hoe kunnen leefloongerechtigden dan zekerheid hebben over de manier waarop hun traject opgevolgd wordt, en welke argumentatie kan de hulpvrager dan voorleggen wanneer het OCMW in gebreke blijft in de begeleiding en remediëring?

8. Sancties en schorsingen

Het OCMW kan nooit op basis van het niet-volgen van het GPML, het leefloon stopzetten - en mag hier dus ook niet mee dreigen. Het leefloon kan enkel geschorst worden, en dit na het volgen van de correcte procedure (eerst een aanmaning waarop een tweede kans kan volgen, hoorrecht van de gerechtigde...).

Ook zijn er opmerkingen i.v.m. de problematiek van voorwaardelijke sancties (bijvoorbeeld: "Iedere onwettige afwezigheid van de Nederlandse lessen kan consequenties hebben voor je financiële steun"): dit kan niet door de beugel, want sanctioneren door aan financiële steun te 'raken', kan enkel na het volgen van de correcte procedure (en dus is het niet mogelijk in het GPML al bepaalde sancties in het vooruitzicht te stellen).

We hebben bij de bespreking van de ervaringen van mensen in armoede al herhaaldelijk verwezen naar het feit dat ze grote overeenkomsten vertonen met deze analyse, maar het lijkt ons ook als op zich staand feit helder: dit soort van praktijken kunnen zware gevolgen hebben. Mensen voor wie een GPML wordt afgesloten dat de geest van de maatregel niet respecteert, schieten daar niets mee op - erger nog, in het slechtste geval worden ze erdoor gedupeerd. Als de rechthebbende gesanctioneerd wordt omdat hij/zij voorwaarden schendt van een contract dat op een onaanvaardbare manier werd opgesteld, is dat juridisch aanvechtbaar - maar gezien de precaire situatie van de doelgroep, kan dat niet als uitweg gezien worden. BAPN tilt zeer zwaar aan deze wantoestanden, omdat we van dichtbij zien hoe mensen die om te overleven afhankelijk zijn van het leefloon, door de werkwijze van degene die hen dit toekent toch nog verder in de armoede geduwd worden.

4. AANBEVELINGEN

BAPN pleit voor een structurele aanpak van armoede. Daarnaast ijveren we voor fundamentele aanpassingen aan de begeleiding van leefloon-gerechtigden opdat hun recht op maatschappelijke integratie niet wordt geschonden en de levensnoodzakelijke toekenning van het leefloon niet in het gedrang komt.

Aanbevelingen armoedebestrijding

- > Meer investeren in **structurele maatregelen** zoals het optrekken van de minimuminkomens tot minstens aan de Europese armoedegrens, voldoende kwaliteitsvolle huisvesting, duurzame jobs, gelijke onderwijskansen, automatische rechtentoekenning... We moeten het jammer genoeg steeds herhalen want tot hiertoe zijn vele engagementen niet of onvoldoende nagekomen.¹⁹

¹⁹ Zo hebben de regeringen Di Rupo (2011-2014) en Michel (2014-2018) in hun regeerakkoord opgenomen om de laagste uitkeringen op te trekken. Door onder meer het ontbreken van een becijferd plan en een ambitieus budget is er op dit vlak bijzonder weinig gebeurd en bevinden vele minimumuitkeringen zich nog steeds ver onder de Europese armoedegrens. De regering De Croo heeft opnieuw het engagement genomen om de minimumuitkeringen op te trekken en heeft enkele concrete stappen hierrond uitgewerkt. BAPN betreurt echter dat de voorziene inspanningen onvoldoende zijn om de laagste uitkeringen tot boven de armoedegrens te brengen. Bovendien houden de maatregelen van de regering geen rekening met het feit dat de komende jaren de Europese armoedegrens verder zal stijgen.

- > **De sociale bijstand, waaronder het leefloon, moet een residuaire oplossing blijven.** Het klassieke sociale zekerheidsstelsel, dus de verzekering tegen werkloosheid, ziekte en invaliditeit,... dient er in de eerste plaats voor te zorgen dat de mensen sociale rechten opbouwen en dus niet hoeven te 'vallen' in het laatste vangnet. Daarom moeten we blijven investeren in een sociale zekerheid, en in het algemeen in de sociale bescherming, met menswaardige uitkeringen - boven de Europese armoededrempel. We vragen dat de non take-up in de sociale zekerheid bestreden wordt en mensen zoveel mogelijk automatisch toegang krijgen tot hun rechten. Het is een welvaartsstaat onwaardig dat het aantal leefloonaanvragen steeds toeneemt doordat mensen uit de sociale zekerheid vallen omwille van steeds strengere voorwaarden - waaraan ze vaak omwille van structurele problemen (bijvoorbeeld te weinig passende tewerkstellingsmogelijkheden) niet kunnen voldoen.

De OCMW-bijstand is het sluitstuk van de sociale bescherming en vormt het laatste vangnet. Er ligt echter een fundamenteel probleem bij de RMI-wet zelf die zorgt voor zeer grote gaten in het 'vangnet'. Niet alleen is het leefloon ontoereikend, de voorwaarden die daar worden opgelegd creëren ook onderbescherming: de toegangsvoorwaarden die uitsluiten, de administratieve bewijslast die een zodanige drempel vormt dat mensen er niet toe komen hun dossier te vervolledigen en dus geen recht openen, de omslachtige manier waarop daklozen toegang kunnen krijgen tot een referentieadres... Ook daar liggen sleutels tot structurele armoedebestrijding.

- > Voor mensen die enkel recht hebben op maatschappelijke integratie onder de vorm van een leefloon en dus onvoldoende of geen bescherming genieten vanuit de sociale zekerheid, is het ongehoord en dus ten eerste te vermijden dat men dit leefloon kan afpakken - zelfs al is het via een tijdelijke schorsing. Deze vorm van **sanctionering in het kader van het GPMI is te allen prijze te vermijden** omdat het niet responsabiliseert en geen enkel aangetoond positief effect heeft. Het heeft echter wel aantoonbaar negatieve gevolgen (diepere armoede, dakloosheid, angst).
- > Een **begeleidingsplan** kan zeker voor iedereen die er nood aan heeft, **op basis van de noden van de cliënt**, zoals bijvoorbeeld opgenomen in de sociale balans, en opgesteld met actieve betrokkenheid van de cliënt. Mits deze aanpak ervaren mensen in armoede de begeleiding als positief. De opmaak van zo'n begeleidingsplan behoort sowieso tot de opdracht van het OCMW, ook los van het GPMI. Investeer hierin, zodat maatschappelijk werkers tijd kunnen maken voor de mensen (zie ook verder: 'Aanbevelingen ondersteuning mensen in armoede').
- > In het kader van armoedebestrijding zijn er veel meer doelstellingen na te streven dan tewerkstelling. Armoedebestrijding veronderstelt een **rechtenbenadering en een integrale aanpak op alle levensdoelstellingen**. Vertaald naar het GPMI betekent dit dat een integratietraject niet gereduceerd mag worden tot blinde arbeidsactivering. Activering naar werk is niet voor iedereen met een leefloon een optie, zeker niet in eerste instantie. Dat wil niet zeggen dat zij niets willen of kunnen doen om hun maatschappelijke participatie te verhogen. We vragen dat er gekeken wordt naar 'integratie' in de brede zin.

- > **Om tot effectieve armoedebestrijding te komen, moeten de ervaringen en inzichten van mensen in armoede worden meegenomen.** Het systematisch aftoetsen samen met mensen in armoede van nieuwe regelgeving en nieuwe instrumenten die op hen gericht zijn, voorkomt heel wat ongewenste effecten waaraan wetgevers, wetenschappers... niet altijd denken, en kan zo aan beide zijden (staat en burger) veel kostbare tijd en geld besparen.

Aanbevelingen ondersteuning mensen in armoede

We hebben in de interviews ook de vraag gesteld naar wat mensen wél essentieel / zinvol vinden als **begeleiding**: wat geven mensen in armoede zelf aan dat ze nodig hebben als begeleiding? Hoe kan ervoor gezorgd worden dat het niet opnieuw uitdraait op controle, of op betutteling, sanctionering, uitsluiting? Daaruit kwam naar voor:

- > **Het belang van een vertrouwensrelatie.** Die relatie komt onder druk te staan als er sprake is van een stok-achter-de-deur-mentaliteit met dreiging van sancties (zoals hierboven beschreven: 'controleren' in plaats van begeleiden), maar ook door een gebrek aan privacy op het bureau van de sociaal assistent. mensen in armoede vertellen verhalen over bureaus die veel te dicht bij elkaar staan, andere sociaal assistenten die meeluisteren terwijl je je verhaal vertelt...
- > Ook belangrijk is het **perspectief** dat je kan bieden: het doel is integratie – en dat kan vanalles zijn, dat hoeft niet altijd meteen een focus op werk te zijn. Maar het traject naar integratie moet met een bepaalde visie gebeuren en aangepast worden aan de noden van de

leefloongerechtigde, ook als het gaat om werk: iemand tijdelijk aan het werk zetten in een job die bijvoorbeeld voor hem of haar niet zinvol is en waar er verder amper tewerkstelling in is, is niet duurzaam en doet mensen de moed helemaal verliezen.

- > **‘Integratie’ moet wat minder eng geïnterpreteerd worden.** Mensen vinden dat ze te hard (vaak door gebrek aan inlevingsvermogen van de sociaal assistent of het OCMW) in een richting geduwd worden van wat ‘de meerderheid’ ‘normaal’ vindt. Waarom moet iemand geld uitgeven aan meubels als die daar geen behoefte aan heeft? De maatschappij beseft te weinig dat arm zijn ook betekent dat je geen keuze hebt - zelfs niet als je middelen ter beschikking gesteld worden.
- > De ervaringen van mensen in armoede die we in de netwerken armoedebestrijding optekenen, illustreren hoe belangrijk **inzicht in de complexiteit van armoede** is in sociaal werk. Het verschil wordt gemaakt door een sociaal assistent die weet wat het is om in armoede te leven of op te groeien, die abstractie kan maken van zijn/haar eigen waarden en normen, die niet enkel kennis ‘uit de boeken’ heeft, die zaken als kwetsuren en schaamte herkent en erop kan anticiperen, die mensen niet ziet als een dossiernummer en die weet hoe met de doelgroep te communiceren. Een sociaal assistent die niet uitgaat van vooroordelen over een cliënt, iemand die met je aan hetzelfde doel werkt, zorgt voor een totaal andere beleving én waardering van de begeleiding. Ook de visie op sociaal werk (in de lokale en bovenlokale politiek) en de werkcontext (organisatie) moeten rekening houden met de complexiteit van armoede, en erkennen dat armoede in de eerste plaats een schending is van de basisrechten, zodat het beleid daarop afgestemd kan worden.

- > In de ondersteuning moet ook rekening gehouden worden met het gegeven dat sociale bijstand, de weg naar sociale integratie, **geen lineair proces** is. Momenten van ontmoediging en terugval, veranderingen in de persoonlijke situatie, kunnen dit begeleidingswerk vertragen. Het is dus belangrijk dat de beoordeling van de begeleiding losstaat van het recht op het leefloon. Het GPMI garandeert deze elementen niet.
- > **Samen-werken** (eerder dan de sociaal assistent die je de les spelt, die oordeelt). Dit vraagt ook dat er een evenwichtige relatie is tussen sociaal assistent en cliënt. Een participatieve basishouding, waarbij de cliënt als gelijkwaardige partner wordt erkend, draagt daartoe bij en moet de kern uitmaken van de hulpverlening. Participatie volgens democratische principes kan ook met mensen die financiële steun nodig hebben, en leidt tot duurzame hulpverlening.
- > **Werken aan werkelijke rechtenrealisatie.** Dat vraagt kennis: je moet de nodige informatie hebben (oa over je rechten) - zeker zolang je als rechthebbende er niet automatisch toegang toe krijgt. Maar het vraagt in de eerste plaats een inspanning van de maatschappelijke diensten: mensen moeten toegang hebben tot die informatie, moeten correct begeleid worden in de uitputting van hun rechten, met warme doorverwijzing, zonder beschuldigende vinger...
- > **Tijd:** mensen in armoede vragen dat de sociaal assistent de tijd kan nemen om het traject te lopen, zaken uit te leggen, een plan op maat op te stellen en eigen engagementen te zoeken. Tijd is ook een belangrijke factor in de opbouw van de vertrouwensrelatie tussen cliënt en sociaal assistent.

- > Mensen in armoede voelen zich gevangen in standaardoplossingen. Ze zien vaak alles al in keuzevakjes vastgelegd. Ze voelen zich dikwijls niet thuis in of aangetrokken tot de opleidingen en workshops die bij het OCMW gekend zijn, maar hebben wel zelf ideeën, en vragen wat (ruimte voor) **creativiteit bij de OCMW's om écht trajecten op maat uit te werken** - en de cliënt daarin ernstig te nemen. Integratie kan vele ladingen dekken.

Dit zijn volgens ons dan ook de zaken waarin geïnvesteerd moet worden - waarvoor OCMW's dus voldoende gefinancierd moeten worden. Er zijn projecten, bijvoorbeeld MIRIAM²⁰, die intussen gelopen hebben waarin specifieke trajecten op maat worden uitgerold, en waaruit belangrijke lessen te trekken vallen voor OCMW-begeleiding. Die oefening moet samen met de doelgroep gemaakt worden. Daarnaast blijkt uit dit rapport ook de nood aan ondersteuning voor (maatschappelijk werkers in) OCMW's voor wat betreft kennis en correcte toepassing van de wetgeving, en een toezicht dat kort op de bal kan spelen.

Een sterke betoelaging van de OCMW's mag met andere woorden niet worden gekoppeld aan het afsluiten van GPMI's. OCMW's moeten voldoende basisfinanciering en ondersteuning krijgen vanuit de federale overheid om alles te doen wat ze moeten kunnen doen om mensen goed te begeleiden. Het is al problematisch dat de financiering van de leeflonen door de POD maatschappelijke integratie slechts gedeeltelijk is. Wanneer men het oordelen over het al of niet toekennen van financiële hulp laat afhangen van de lokale budgettaire prioriteiten en mogelijkheden, heeft dat een zeer negatieve impact op de cliënten.

20 Meer info over het project MIRIAM: <https://www.mi-is.be/nl/miriam>

CONCLUSIE

In alle bevestigingen die we met mensen in armoede georganiseerd hebben komt hetzelfde naar boven, namelijk dat het GPMI geen adequaat begeleidingsinstrument is, dat het geen 'contract' kan zijn als er geen evenwicht is tussen beide partijen, dat sanctiëring (uitsluiting van sociale rechten of enige inkomen) niet kan/zou mogen...

De inspectieverslagen van de POD MI bevestigen ons aanvoelen en de getuigenissen over de niet altijd even correcte toepassing van de regelgeving door de OCMW's. De gevolgen voor mensen in armoede blijven daarin onderbelicht, maar deze hebben we met deze bijdrage wel willen blootleggen - al kunnen mensen in armoede dat zelf veel krachtiger duidelijk maken. Hopelijk krijgen zij daarvoor ook de mogelijkheid in de evaluatie van het GPMI.

Voor de netwerken armoedebestrijding verenigd in BAPN is het essentieel dat de geest van de wet op maatschappelijke integratie gerespecteerd wordt: trajecten naar werk moeten duurzaam werk voor ogen houden en mensen moeten sociale bescherming kunnen genieten. **Het recht op maatschappelijke integratie is de kern van de zaak, en zonder een minimaal inkomen (leefloon, dus) is dat quasi onmogelijk te realiseren.** Sancties in het kader van begeleiding mogen daarom niet betekenen dat hen het leefloon ontzegd wordt. De doelstellingen van het integratietraject moeten gebaseerd zijn op de verwachtingen en mogelijkheden van de rechthebbende. De sociaal assistent moet zich daarvoor kunnen inzetten en moet over genoeg tijd beschikken om een relatie op te bouwen en echte begeleiding te realiseren.

We vragen daarom een afschaffing van het GPMI. We zijn het aan onze achterban verplicht niet te ijveren voor kleine aanpassingen die in essentie voor mensen in armoede met een leefloon weinig verschil zullen maken. Armoede bestrijden vraagt een structurele aanpak van de ongelijkheden in de samenleving én garanties op basisrechten. De maatschappij moet de tekortkomingen van haar systeem erkennen en aanpakken, en niet het individu, dat zich om welke reden ook in een preciaire situatie bevindt, verantwoordelijk stellen. BAPN is gekant tegen een contract dat mensen kan uitsluiten van hun laatste vorm van inkomen. Het uitgangspunt moet zijn: een begeleiding gebaseerd op vertrouwen en ondersteuning, en niet op controle en dwang, en integratie in de brede zin, waarbij leefloners als een volwaardige actor betrokken moeten worden in het proces. Daarnaast is echter ook een kritische evaluatie nodig van de wet op het recht op maatschappelijke integratie. De voorwaardelijkheid die hierin opgenomen is, en het te lage bedrag van het leefloon, zijn eveneens problematisch doordat ze mensen uitsluiten van hun basisrecht. En dat mag onder geen enkele omstandigheid het geval zijn.

DANKWOORD

BAPN wil nadrukkelijk zijn appreciatie uiten voor de medewerking van alle partners in dit dossier. Zonder de expertise van (ex-)medewerkers van de regionale netwerken en partnerorganisaties in de armoedebestrijding, en vooral: zonder de persoonlijke verhalen van de mensen in armoede die wilden getuigen, had deze publicatie onmogelijk tot stand kunnen komen.

Concreet: een dikke merci aan deze verenigingen waar armen het woord nemen: Betonne Jeugd Antwerpen, A'kzie Kortrijk, Vierdewereldgroep Mensen voor Mensen Aalst.

Dank ook voor de getuigenissen aan franstalige kant: AMO Le Cercle Ciney en de ervaringsdeskundigen van RWLP.

Hartelijk dank voor het fijne groepsmoment aan Samenlevingsopbouw en Collectif Cartach BXL.

Een dikke merci voor jullie deskundige en constructieve medewerking aan de collega's van Netwerk tegen Armoede, Réseau Wallon de Lutte contre la Pauvreté, Le Forum en Brussels Platform Armoede: Katty, Delal, Marie-Claude, Bruno, Barbara.

We maakten ook dankbaar gebruik van de immer heldere analyses van Els Vandensande.

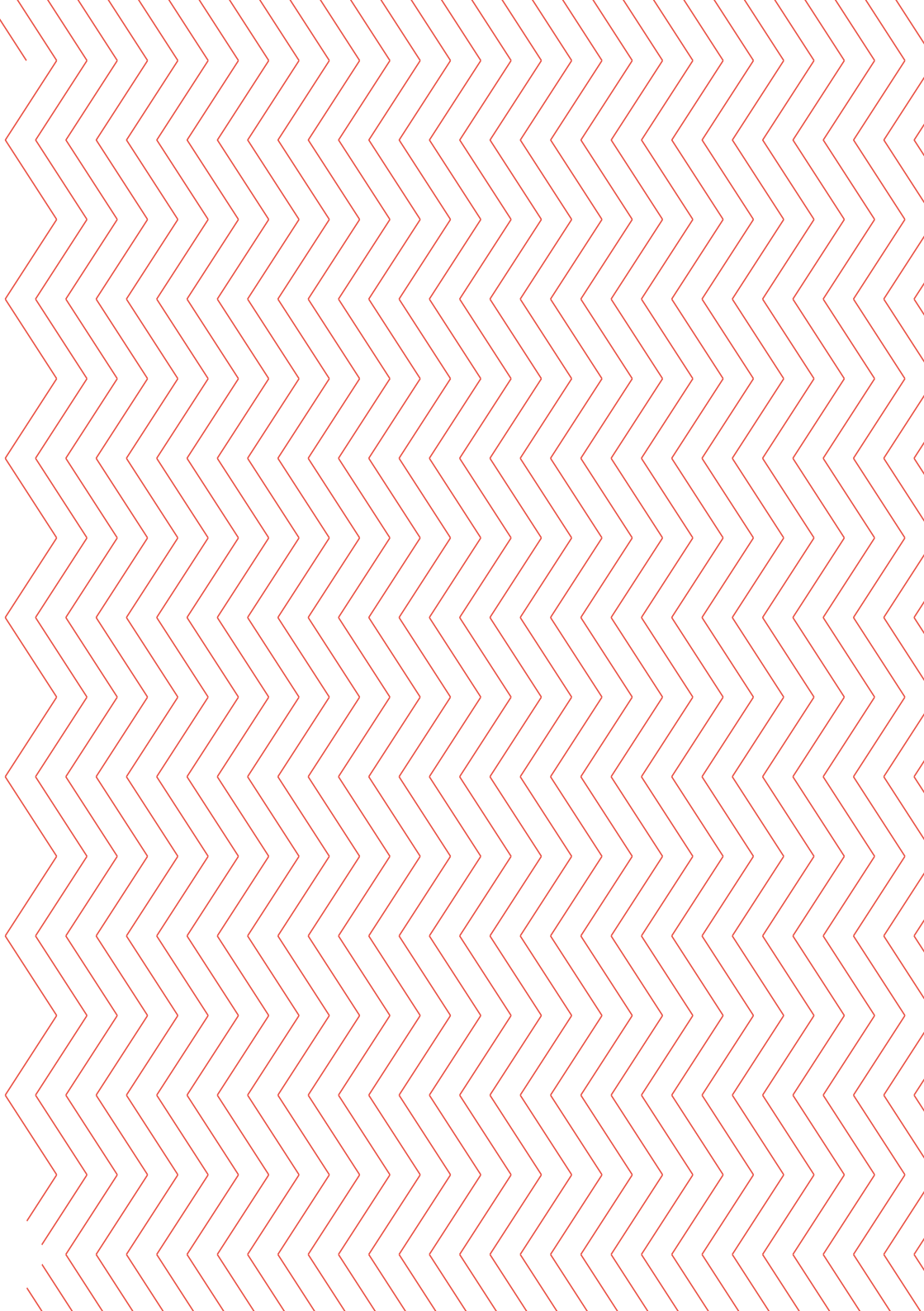
We willen ook Koen Daenen van Beelzepub bedanken voor de lay-out en het design - en voor het geduld.

Tot slot dankt de auteur de Raad van Bestuur en de collega's van BAPN voor de mooie kans, en vooral voor het vertrouwen dat ik elke dag mocht voelen. Ik ben blij dat ik deze uitdaging aangegaan ben. Het was een leerrijk plezier om met jullie samen te werken, al was het dan meestal vanop afstand.

Nele Schroyen
2021

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever:
BAPN vzw
Vooruitgangstraat 333/6
1030 Schaarbeek
info@bapn.be
Uitgave 2021

POD MAATSCHAPPELIJKE INTEGRATIE
BETER SAMEN LEVEN
SPP INTÉGRATION SOCIALE
MIEUX VIVRE ENSEMBLE

Deze publicatie is tot stand gekomen met de financiële ondersteuning
van de POD Maatschappelijke Integratie.